

АНТИЧКИ РИТОПЕК*

У селу Ритопеку, које се налази на самој обали Дунава, двадесет километара источно од Београда, постоји један антички локалитет, који су многи археолози и историчари изједначили са некадашњим римским утврђењем *Castra Tricornia*.

На свом путу кроз Србију, Kanitz је прошао и кроз Ритопек. По његовим речима у то време су се на гробљу налазили још увек остаци једног римског утврђења.¹ Према обавештењима која нам даје Kanitz треба бити веома обазрив, ипак се може са сигурношћу рећи да је брдо о коме је реч, због свога доминантног положаја, било најпогодније место за подизање једног утврђења. Изнад нивоа Дунава брдо је уздигнуто за око сто шездесет метара и са те стране је скоро неприступачно. Са супротне стране нагиб је много блажи а висинска разлика не прелази шездесет метара. Са овога места могла се несметано контролисати сва околина уз Дунав до Винче а на другој страни до Гроцке па чак и даље. Овде, приликом копања рака гробар и данас налази римски новац и делове опека. Од овога места трагови насеља се преносе нешто даље уз Дунав према Винчи. На неких осам стотина метара од гробља налази се локалитет

„Водице“. На том месту јасно се разазнају два паралелна зида ширине четири метра, која се пружају од обале у правцу севера и губе се у оближњем винограду. Њихова дужина износи тридесет три метра. Приликом рекогносцирања на оном делу зграде коју је Дунав већ начео, нађено је мноштво фрагментата керамике и опека као и делова фрески, којима је сигурно била украшена унутрашњост грађевине. Са овога места потиче и највећи део нађеног накита. Тридесет метара северно одавде констатовани су остаци зидова и велики број опека са жигом *CON(ortis) I Pan(nonionum)*.

Око сто педесет метара северно од Дунава на самој граници села Ритопека и Винче, констатована је још једна грађевина чије димензије нису могле бити тачно утврђене. Влаја Марковић, земљорадник, на чијем се имању налази део локалитета, пронашао је на неколико места у дужини од око две стотине педесет метара остатке водовода.

Према Гроцкој, удаљен два километра од села, налази се локалитет „Плавиначки Поток“, који је нарочито познат по налазима гробова. Још и сада на том локалитету, налазе се два саркофага, од којих је један са богатим ин-

* За последње две године, то јест, од времена када је наш Музеј успоставио опет контакт са земљорадницима из Ритопека, почео је отуда да пристиже материјал свих врста и свих епоха. Ипак најчешће смо добијали налазе из римског периода. Указала се потреба да се бар најлепши примерци из тога материјала објаве и тако ставе на располагање онима који показују интересовање за римску археологију наших области. Указала се такође и потреба за сакупљањем оних оскудних података из античких извора и других врста

писаних споменика, који говоре о старом *Tricornium*-у. Надамо се да ће овако на једном месту сакупљени материјал олакшати посао онима који се убудуће буду бавили проблемима, код нас тако слабо испитаног Мезијског лимеса.

Да рад не би био оптерећен сувишним подацима неки мање важни натписи из Ритопека су испуштени (ово се односи углавном на жигове са опека).

¹ Kanitz, *Römische Studien*, 6, 7, 130.

вентаром, пронађен 1956 године.² Изгледа да је на простору између ових тачака био концентрисан каструм са насељем и некрополом.

До сада се мислило да је овај локалитет углавном уништен. Међутим, најновија реконгносцирања су показала да је највећи део локалитета и то вероватно насеља, још увек у таквом стању да су потпуно могућа систематска археолошка испитивања.

Према ономе што је до сада у Ритопеку пронађено може се претпоставити да је Tricornium на овој увек немирној граници према варварима имао значај који није за потцењивање.

Па ипак име Tricornium-а се врло ретко среће у писаним античким изворима. Ptolemaeus га помиње у своме делу Geographia.³ Зна се такође да је Tricornium био главни центар племена Трикорниенза (Τριχορνύσιοι,) чија се област простирала између далматинско мезијске границе и области Πικύριοι племена које је настањивало крајеве око Pincum-а (данашње Велико Градиште).⁴ Према Tab. Peut., Tricornium је од Singidunum-а удаљен четрнаест миља, а према Itin. Hieros од Sextus-а је далеко шест миља.⁵

У неколико махова име Tricornium-а, или пак племена Трикорниенза, појавило се у натписима на споменицима, опекама, па чак и на једној дипломи римског ветерана.

На споменицима ове врсте, име племена Трикорниенза, јавља се први пут на једној каменој плочи, која је била узидана у беду Смедеревске тврђаве. Натпис је прочитао Н. Вулић:

VIX(it) AN(nis).....
ET STRAMBV(s.... F(ilius)?
TRICORNI(ensis)....? ma
CER M.....
.a(T)er

² Владимир Кондић, Налаз из Ритопека, *Весник Друштва музејско-конзерваторских радника НРС*, бр. 1, 1957, 5.

³ Cuntz Otto, *Die Geographie des Ptolemaeus*, Berlin, 1923.

⁴ F. Ladak, A. v. Premerstein und N. Vulić, *Antike Denkmäler in Serbien, Jahreshefte des Österreichischen Archeologischen Institutes*, Band IV, Wien 1901, 117.

Десна страна натписа је врло оштећена. У трећем реду налази се реч TRICORNI(ensis), која показује да је особа о којој се ради пореклом из поменутог племена. Споменик се датује у средину другог века.⁶

Н. Вулић и А. v. Premerstein објављују натпис са једне опеке: TRICVALPP, то јест како га писци читају:

TRIC(ornium) VAL P(rae)P(ositi)?

Опека се налазила у Вајфертовој збирци. Немамо никаквих података о месту налаза. Натпис се датује у трећи век.⁷

У Винчи је нађена једна тегула, прилично оштећена, на којој се налази следећи натпис: EX TRIC. Проф. Васић чита овај фрагмент као EX TRIC(ornio) и сматра да је ова опека у Винчу пренесена из Ритопека приликом зидања једног средњовековног манастира.⁸

Народни музеј је из Ритопека 1907 године добио први лист једне римске војничке дипломе. Диплома има облик четвороугаоне плочице и рађена је од бронзе. На једној страни је мало оштећена. На средини има две рупице, кроз које је некада била провучена „трострука метална жица на којој су се налазили печати седморице сведока, римских грађана, који јамче за верност копије и истинитост садржине текста.“ Димензије дипломе су: 158 × 140 × 0,75 мм. Издата је за време владавине императора Хадријана. Власник дипломе је био М. Antonius Timi, ислужени војник кохорте I Flavia Bessorum, родом из Хиераполиса. На привилегије, које даје овај докуменат имају право и следећи чланови породице, чија се имена помињу у дипломи: Doroturma, жена М. Антонија Тими, Secundus, његов син и ћерка Marcellina.

Овај налаз је дао и неколико врло интересантних података на чији значај указује и проф. М. Васић.⁹

⁵ Према Милутину и Драги Гарашанин, *Археолошка налазишта у Србији*, 131.

⁶ *Jahrshefte*, Band IV, 117.

⁷ *Jahrshefte*, Band VI, 56.

⁸ М. М. Васић, *Римски натписи, Старинар*, 1907, 27.

⁹ М. М. Васић, *Први лист једне римске војничке дипломе, Старинар*, 1908, 145.

Овде се по први пут помиње Cohors I Flavia Bessorum. Тако је овим потврђена и извесност постојања ове кохорте, пошто се већ знало за кохорту II Flavia Bessorum.¹⁰ На дан доношења императорске одлуке о отпуштању М. Антонија Тими — AD III K JUL (како стоји у дипломи), то јест 19 Јуна стодвадесете године, како је датује проф. М. Васић — Cohors I Flavia Bessorum, била је стационирана у Македонији.

Диплома даје још неке нове податке. Тако се овде први пут помиње да је praeses провинције Македоније био Octavius Antoninus, а A. Aelius Sollemnianus назначен је први пут као praefectus кохорте I Flavia Bessorum.¹¹

За наш рад диплома је значајна утолико што се и овде помиње Tricornium као постојбина Доротурме, жене М. Антонија Тими (. . . . M ANTONIO TIMI F TIMI NIERAPOL ET DOROTURMAE DOTOSNAE FIL VXORI EIVS TRICORN)

Ипак једно питање, које даје извесне наде и тиме може да нас доведе у искушење остаје нерешено: којом приликом и где је дошло до сусрета између војника М. Антонија Тими и његове будуће жене Доротурме? Због недостатка било каквих доказа, био би незахвалан посао заступати претпоставку да је Cohors I Flavia Bessorum можда неком приликом боравила у Ритопеку, или негде у суседству. Чињеница што је Доротурма родом из Ритопека није довољна за оправдање једне овакве хипотезе, пошто су разни догађаји и разлози свих врста, могли да доведу до овога сусрета у било ком делу империје. Једино што се може, чак и са извесном сигурношћу тврдити је то да је М. Antonius Timi, након двадесет пет година ратовања одлучио да се са својом породицом насели у постојбини своје жене и остатак свога живота проведе у Tricornium-у.

На крају се поставља питање, какве и које војничке јединице су сачињавале посаду каструма. За потребе одржавања утврђења и контролу целе области мо-

рала је постојати једна јака посада. У целом Ритопеку веома често се налазе опеке са жигом COH(ors) I PAN(noniorum). На основу овога могло би се закључити да је ова кохорта извесно време логоровала у Tricornium-у.¹²

Зна се да су постојале две кохорте I Pannoniorum, од којих је једна боравила у Германији, Горњој Италији и Британији. Друга је боравила у Мавританији.¹³ Проф. М. Васић се двоуми у томе која је од ове две кохорте боравила у Ритопеку. Он дозвољава и могућност постојања неке треће кохорте I Pannoniorum, али ипак под утицајем разматрања Б. Филова, „који је изнео више доказа о учествовању мезијских, па и панонских, трупа у ратовима на истоку, те би се према томе смело помишљати на ту могућност, да је Coh I Pannoniorum, она иста coh I Pannoniorum, за коју Sihorius вели да је боравила у Мавританији“.¹⁴

Време у којем је ова кохорта боравила у Ритопеку, засада се не може одредити, као што није могуће, тачно, одредити ни време оснивања каструма.

Проф. Васић се на истом месту двоуми и у томе да ли је Ритопек римска Castra Tricornia, или је то пак само Трикорниум, главно место племена Трикорниенза. Према ономе што се зна о начину оснивања римских насеља и утврђења из овога би могла да се извуче претпоставка која би имала доста основа. Сматрамо да је сасвим могуће па чак и вероватно да је Кастра Трикорниа била изграђена бар у непосредној близини главнога места племена Трикорниенза. Ростовцев на неколико места истиче да крајеви у које су се досељавали Римљани нису били никаква пустиња. Своја утврђења они су оснивали поред великих насеља домаћег становништва. Као пример се могу навести Carnuntum, Siscia, Scupi, Ratiaria, римски градови који су били изграђени непосредно на територији или поред великих центара домаћег елемента.¹⁵

¹⁰ Ibid., 148.

¹¹ Ibid., 148

¹² М. М. Васић, Римске опеке из Ритопека, Старинар, 1906, 37.

¹³ Loc. cit.

¹⁴ Loc. cit.

¹⁵ М. Rostovtzeff, Gesellschaft und Wirtschaft im Römischen Kaiserreich, Band I, 196, 197.

Према Ростовцеву, даља етапа развоја ових насеобина аутохтоног становништва огледа се у појачавању странцима, већином ранијим војницима затечених гарнизона и стварању једног у великој мери романизованог конгломерата. Уводе се римски обичаји и употреба латинског језика. Ростовцев наводи као пример једну већу заједницу у близини Aquincum-a, vicus Vindoniarum, која је чак и римске витезове убрајала у своје грађане.¹⁶

Из оваквих примера, који су у провинцијама римске империје толико чести, може се извући закључак, да непосредно суседство па чак и стапање варварског насеља са римским, није немогуће ни у случају Tricognium-a. Можда ће ископавања која су започета 1958 на територији Ритопека, бацити више светлости и на овај проблем.

Нови материјал који је Музеј града Београда добио за последње две године из Ритопека, веома је разноврстан. Ипак накит је најбројније заступљен. Са локалитета Музеј најчешће добија фибуле, наушнице, прстење и геме. Керамика је нешто слабије заступљена, камена пластика исто тако. Добили смо само једну фигуру лава. Опеке се налазе врло често.

Ради боље прегледности материјал ће овде бити изнет подељен према врстама.

Накит

1) *Фибуле*. — Од петнаест фибула које је Музеј добио са овога локалитета издвајају се четири групе.

У прву групу спада само један примерак. То је кратка фибула са широким слабо извијеним луком. Нога је нешто тања и има три пластична оштра ребра. Глава јој је полукружно савијена и по ивицама изрецкана. Горња, широка

површина лука је на седам места изжљепљена а отвори су испуњени емајлом. Ивице су украшене плитким урезима. Игла недостаје. У свом раду о фибулама царскога доба у Панонији, Ilona Kovrig сврстава овај тип у групу VI. Она сматра да се ова врста фибуле развила из келтског прототипа.¹⁷ E. Krüger овакве фибуле датије на почетак првог века наше ере.¹⁸ Ilona Kovrig примећује да овај тип у Панонији нестаје врло брзо, већ у току друге половине првога века наше ере.¹⁹

Други тип фибула O. Almgren третира као норичко-панонски.²⁰ Тај облик је код нас врло добро познат. Од спирално савијеног федера, фибула се у облику троугла сужава до једног задебљања. Одатле се спушта према лежишту игле, које је на два места пробушено а завршава се једном спљоштеном куглом, на којој се даље налази једна мала куглица. Ilona Kovrig нас обавештава да се у Мађарској налазе и латенски облици овога типа. Врхунац употребе пада у први и други век н. е.²¹

Трећи тип се у области дунавских провинција јавља толико често, да се сматра да је чак и произвођен негде у нашим крајевима. Ту се мисли првенствено на војне фабрике оружја.²²

Овај тип фибула је познат под називом Zwiebelkopffibeln или под другим именом крстаста фибула. Код ове врсте фибула нога је широка. Један крај јој је савијен, тако да служи као лежиште игле. Лук је веома извијен и висок, а завршава се једном куглицом у облику главице лука (од чега и долази немачки назив Zwiebelkopffibeln). Попречни крак се завршава такође са две куглице. У оквиру овога типа могу се разликовати старији и млађи примерци. Код првих је попречни крак без украса а кугле су мање. Ова врста се датије у трећи век. Другу групу, која се датије

¹⁶ Ibid., 197, 198.

¹⁷ I. Kovrig, Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien, *Disertationes Pannonicae*, S. II, № 4, Budapest 1937, 114, 115.

¹⁸ E. Krüger, Einige frühromische Fibelformen, *Römisch-germanisches Korespondenzblatt*, X, 1913, 17.

¹⁹ I. Kovrig, 114.

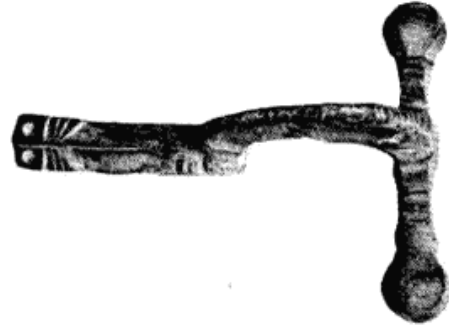
²⁰ O. Almgren, *Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, 34. Према I. Kovrig, *Kaiserzeitliche Fibeln*, 117.

²¹ Ilona Kovrig, 117.

²² Ibid., 125.

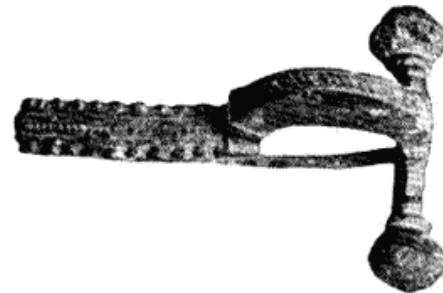
Сл. 1 — Фибула типа I

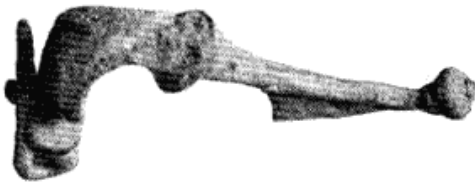
Сл. 5 — Фибула типа III

Сл. 2 — Фибула типа II

Сл. 6 — Фибула типа III

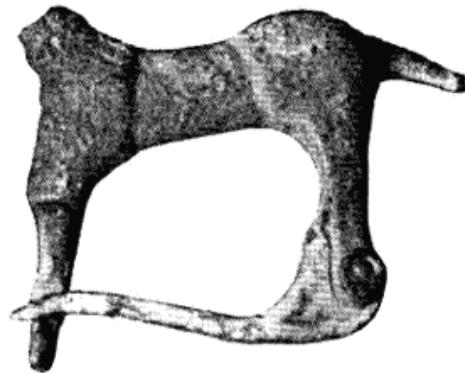
Сл. 3 — Фибула типа II

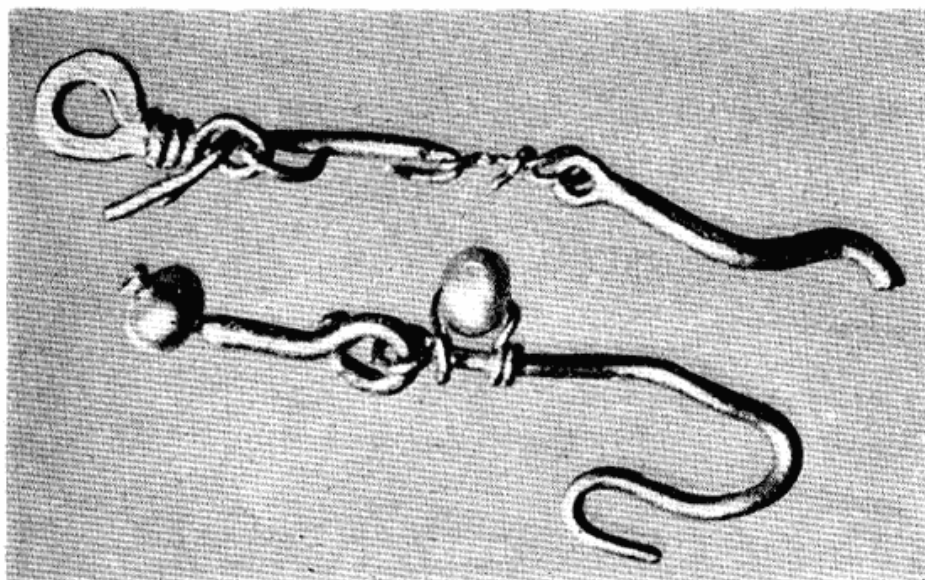
Сл. 7 Фибула типа III

Сл. 4 — Фибула типа II

Сл. 8 — Фибула типа IV рађена у облику пса

Сл. 9 — Златне наушнице из Ритопека, случајан налаз. Својина музеја града Београда

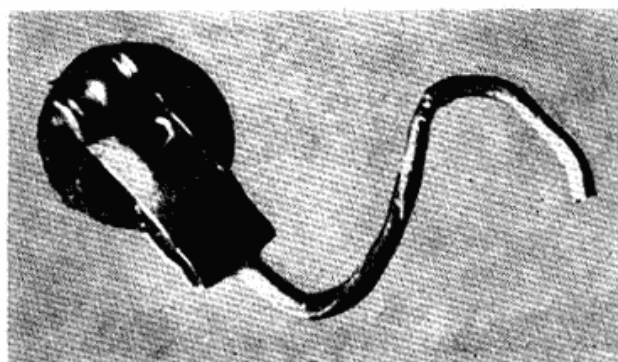
у четврти век, сачињавају примерци са много украса и јако великим куглицама. У нашем материјалу заступљене су обе врсте. Два примерка ове друге групе нађена су у већ поменутом саркофагу у Плавиначком Потоку са новчићем Constantinus-a,²³ Zwiebelkopffibeln, Илона Ковриг сврстава у своју XIII групу.²⁴

У четврту групу фибула спадају само два примерка. То су зооморфне фибуле. Једна од њих је рађена у облику коња. Попречни крак се завршава куглицама. Одатле се уздиже задњи део коњске фигуре са пластично претстављеним репом. Труп је издужен и на три места украшен пластичним полуобручима. Врат, грива и глава претстављени су реалистички.

Друга фибула је рађена у облику пса. Недостаје глава. Тело са мускулима горњег дела удова и репом претстављено је вешто и реалистички. Илона Ковриг доноси у свом каталогу два примерка те врсте, али они по изради далеко заостају иза нашег.²⁵

2) *Прстење*. — Један златан прстен пронађен је у каменом саркофагу, на локалитету Плавиначки Поток.²⁶ Био је навучен на велики прст, десне руке на костуру мушкарца. Прстен има своју

основну средњу линију, која полазећи од главе прави затворени круг, који је уствари опсег прстена. То је једна трака златнога лима са канелуром по средини. Са обе стране ове траке, код главе почињу проширења, која се у облику троугла сужавају према доњем делу прстена. Ова проширења су попуњена са по две веће и две мање спирале на свакој страни, које у простору праве комбинацију у облику два мања и два већа слова S. Цео украс је уоквирен веома танком, уврнутом златном жицом, која пролази са обе стране главе. Глава је округла, рађена од стаклене пасте и смештена у округлој касети од златнога лима. Украшена је једном уском траком тордираног такође, златног лима, која обухвата њен цео опсег. Рад

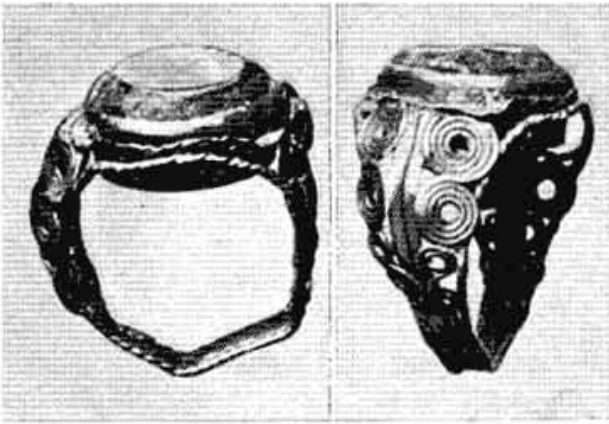
Сл. 10 — Златна наушница из Ритопека. Случајан налаз. Својина Музеја града Београда

²³ В. Кондић, Налази из Ритопека, 5.

²⁴ I. Kovrig, 125.

²⁵ Ibid., tabla XXXIV, сл. 4 и 6.

²⁶ В. Кондић, Налаз из Ритопека, 5.

Сл. 11 — Златан прстен нађен у саркофагу из IV века. Својина Музеја града Београда

је занатски на висини. Прецизност у обради детаља указује на велику способност и вештину мајстора.

Овај налаз је значајан утолико што потврђује исправност досадашњег датовања прстења ове врсте. F. H. Marshall датује један потпуно идентичан комад пронађен у Ирској, у време између IV и V века. На исти начин датује се и један сличан примерак, нађен у Француској (нема ближих података).²⁷ У Nationalmuseum-у у Trier-у, у одељењу касне антике изложен је прстен у свему потпуно идентичан са нашим. Датује

се у четврти век наше ере.²⁸ Прстен из Ритопека нађен је у саркофагу са две такозване крстасте фибуле и једним бронзаним новчићем Constantinus-a. Стога се овај наш примерак може потпуно поуздано датovati на почетак четвртог века наше ере.

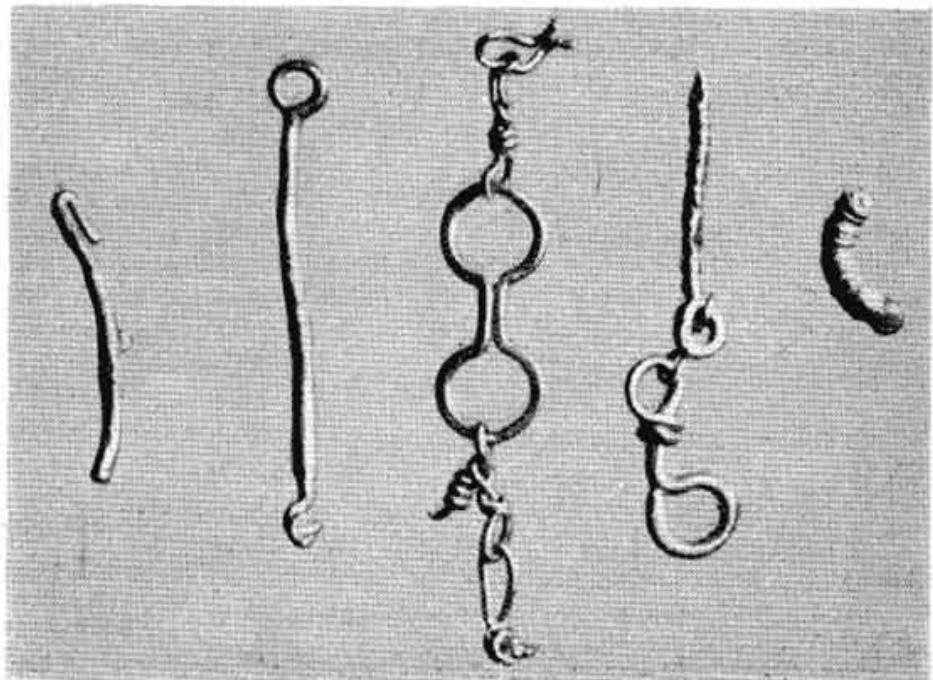
Као што се из горњег види прстење ове врсте, налажено је у свим крајевима римске империје (овде према конкретним аналогијама у Британији, Галији, Германији и ево сада у Мезији). Могло би се са разлогом претпоставити да цела продукција потиче из једног центра за производњу, али исто тако постоји и могућност да је овај материјал произвођен у неколико центара или радионица, које су имитирале исти узор као што је случај са неким другим производима занатске радиности.²⁹

У Ритопеку је нађен и један бронзани прстен. Глава прстена је израђена

²⁷ F. H. Marshall, *Catalogue of the finger rings, greek, etruscan and roman in the Departments of Antiquities, British Museum, London 1907, 142, сл. 869.*

²⁸ Прстен нажалост нигде није публикован. Изложен је у посебној малој витрини са ознаком датовања.

²⁹ Као што је случај и са светилкама римске епохе а нарочито са жишцима FORTIS типа.

Сл. 12 — Делови златних, украсних, привесака, случајни налаз. Својина Музеја града Београда

уствари у облику једне људске главе са слабо обрађеним или тек наговештеним детаљима лица. Ипак донекле се разазнају нос, уста и очи. Јако је наглашена бујна брада а исто тако и коса. Аналогије за ову врсту прстења налазимо код Walters-a³⁰ и Marshall-a.³¹

3) *Наушнице*. — Музеј је добио само четири распарене наушнице, које су

Сл. 13 — Златна наушница

пронађене у песку поред Дунава на локалитету „Водице“. Између свих осталих највише се истиче једна прављена из два дела. На нешто дебљој златној жици први део се завршава кривом линијом у облику слова S, а на другом крају причвршћен танком жицом налази се један бисер. На овај први део наушнице надовезује се одмах други, рађен такође од дебље златне жице дужине једног сантиметра. На крају овога дела налази се опет један округли комад бисера.

Сл. 14 — Бронзани прстен с маском

Друга наушница је врло оштећена. Састоји се из четири дела. Врх, који се завршава у облику слова S, откинут је. На њега се надовезује један део рађен од врло танке златне жице а затим до-

лазе још два од којих се последњи завршава кругом.

Трећа наушница је рађена једноставно. Део златне жице у облику слова S залемљен је на танку плочицу златног лима, која је савијена а између њена два крака смештен је комад неког минерала, зеленкасте боје. Минерал је обрађен у облику круга.

Четврта наушница се састоји из два дела. На једну округлу касету од златнога лима причвршћен је део који улази у уво а рађен је такође од нешто дебље златне жице. Горњи део касете украшен је тордираном траком златнога лима. У унутрашњост касете смештен је један изглачан комад стакла.

Илона Ковриг доноси једну исту такву наушницу, нађену у једном гробу са крстоликим фибулама.³² Према томе наушница може да се датира у IV век.

Сл. 15 — Сребрни прстен

Поред ове четири наушнице у великом броју нађени су делови златнога накита, разни привесци и фрагменти наушница. Такође се налазе често и већи комади златнога лима.

4) *Геме*. — На једној од њих претстава је прилично нејасна, док је на другој, рађеној од плаве стаклене пасте, претстављена глава жене у профилу.³³

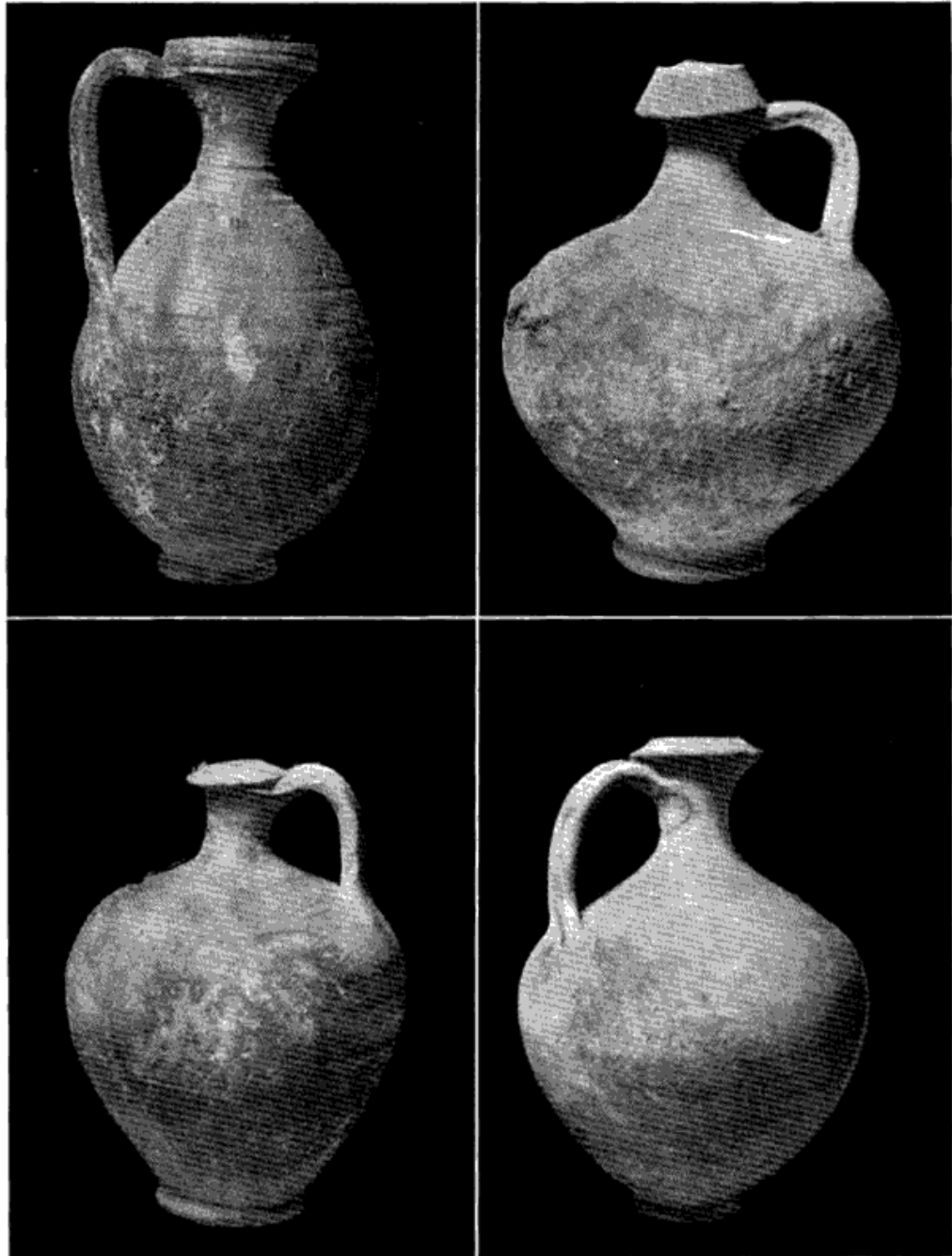
³⁰ Н. В. Walters, *Cat. of Bronzes*, 311, бр. 2287, 2288.

³¹ F. H. Marshall, 208, сл. 1329.

³² I. Kovrig, таб. XXXVII.

³³ Анализу ове геме даће Др. Зора Симић-Миловановић, Управник Музеја града Београда.

Сл. 16 — Примерци римске керамике из Ритопека. — Својина Музеја града Београда

К е р а м и к а

1) *Судови.* — Поред неколико земљаних судова, који се врло често налазе на нашој територији као примерци римске провинциске керамике, у већ поменутом саркофагу из Плавиначког Потока, пронађен је један леп суд који се издваја од осталих.³⁴

³⁴ В. Кондић, Налаз из Ритопека, 5.

Суд има нешто издужен врат, широко развраћен и по ивици изжљебљен обод, жљебљену дршку, која спаја доњи део врата са трбухом. Цео суд је елиптичног облика. До прелаза у доњи део, трбух је исканелиран. Суд је глеђосан. Боја је отворено зелена. Овај налаз са новцем Constantinus-а и осталим материјалом, датује се такође у четврти век.

2) *Жишци*. — Са овога локалитета добили смо само два жишка. Један са натписом спада у групу такозваних *Firmalampen*.³⁵ На овоме примерку натпис је до те мере оштећен да га је немогуће прочитати. Други примерак спада у групу жижака без украса. Налази се у веома лошем стању. Аналогију за овај налаз имамо већ у збирци Музеја града Београда.³⁶ Овај тип светиљки датује се у четврти век наше ере.³⁷

Камена пластика

Нађена је само фигура једног лава рађеног од тврдог пешчара. Лав седи на задњим ногама и ослања се на предње шапе. Глава му је незнатно окренута према левој страни. Очи и нос су пластично претстављени. Лево су око и део њушке мало оштећени. Прелаз од главе у доњи део тела претстављен је сасвим пропорционално. Грива, у облику низа ситних коврца, изведена је прилично невешто. Слабине су лепо истакнуте док се задње ноге донекле губе у целој фигури. Реп је мали и положен је уз задњи део тела. Предње шапе су нешто несразмерне и имају наглашене претставе канци. Танко камено постоље чини са фигуром једну целину. Висина фигуре: 0,285, дужина: 0,46 м. Израда и стил су типични за римску реалистичку скулпторску шко-

лу. Најбоља и најприближнија аналогија за наш примерак је лав из Римских Топлица. То нарочито важи за став фигуре.³⁸ О овоме лаву се зна само толико да потиче са локалитета „Водице“, одакле га је пренео земљорадник Тодоровић и ставио као украс на капију испред своје куће.

Када се сав археолошки материјал из Ритопека пажљиво размотри, могу се донети извесни закључци.

Пре свега пада у очи континуитет живота у овом насељу. Археолошки материјал показује да почеци живота римског *Tricornium*-а, падају већ у прву половину првог века наше ере. Уочљив је непрекидни развитак насеља кроз цео други, трећи и четврти век.

Материјално богатство становника насеља је јасно уочљиво. Налази златног накита или фрагмената поменутог накита веома су бројни. Овим се уопште истичу обе Мезије између свих осталих

³⁵ Dora Ivanyi, *Die pannonischen Lampen* 16, 17, 18.

³⁶ В. Кондић — Ј. Тодоровић, Збирка римских жижака у Музеју града Београда, *Годишњак Музеја града Београда III*, Београд 1956, 71, сл. 24.

³⁷ D. Ivanyi, *Die Pannonischen Lampen*, 20

³⁸ Emilijan Cevc, *Problem kamnitnega leva iz Kostanjevice ob Krki*, *Arheološki Vestnik*, VI/1, Ljubljana 1955, 44.

Сл. 17 — Фигура каменог лава из Ритопека. Својина Музеја града Београда

провинција европског дела империје. Основ тога материјалног просперитета вероватно је била земљорадња. Виноградарство које је и данас у овој области главни извор прихода и главно занимање сељака, сигурно је и за време Римљана играло значајну улогу. Ову претпоставку може да потврди и чињеница да је овде пронађен један споменик посвећен богу Бакхусу. Експлоатација околних рудника је такође чињеница која мора да се узме у обзир.

На основу археолошког материјала могло би се претпоставити да су *Castra Tricornia* основана већ у првом веку наше ере. Неизвесно је да ли је ово ме-

сто било утврђено још одмах по доласку Римљана у наше крајеве, или нешто доцније, за време Домицијанових и Трајанових ратова, када се указала потреба да се немирна граница према варварима што боље утврди. Поред ове своје функције, посада *Tricornium*-а, могла је касније да контролише и пут *Singidunum-Viminacium*, чија је траса пролазила у непосредној близини Ритопека.

У сваком случају, можемо се надати да ће археолошка ископавања, која ће на овом терену бити извођена у току неколико идућих година, дати одговоре на нека од дотакнутих питања.

LE RITOPEK ANTIQUE

V. KONDIC

Sur la rive droite du Danube, à 20 kilomètres à l'Est de Belgrade, se trouvent les restes d'un castrum romain avec agglomération civile et nécropole. Les fouilles effectuées sur cette localité ne l'ont pas été en grand et l'on ne peut en juger que sur des découvertes dues plus ou moins au hasard et qui sont très nombreuses sur le territoire sur lequel s'étend cette localité. Kanitz déjà, lors de son voyage à travers la Serbie, avait passé à Ritopek et avait vu là, au cimetière du village, des restes d'une forteresse romaine. Aujourd'hui, il ne reste plus aucune trace visible du castrum à cet endroit. Seulement, lors des travaux effectués pour creuser de nouvelles tombes, on trouve encore toujours des pièces de monnaie romaines et des matériaux de construction. D'après les renseignements que nous offrent les *Itin. Hieros* et les *Tab.* Peut, l'actuel village de Ritopek est l'emplacement d'un lieu appelé autrefois *Tricornium*. Ptolémée le mentionne déjà dans sa *Géographie* et le cite comme l'agglomération principale des tribus *Trihornienza* *Τρικωνήσιος*

Cependant cette localité, et la tribu dont elle était l'agglomération principale, sont mentionnés à plusieurs reprises encore dans des inscriptions trouvés en différents lieux,

mais toujours dans les environs de Ritopek.

C'est ainsi qu'une inscription sur une pierre trouvée murée dans l'une des tours de Smederevo mentionne la tribu *Trihornienza*. En même temps, une brique provenant de la collection Vajfert porte ce sceau: *TRIC/ornium/VAL P/rae/P/ositi/*.

Dans le village de Vinča, à deux kilomètres de Ritopek, on a trouvé un autre fragment de brique portant le sceau: *EX TRIC/ornio/*.

Mais la trouvaille la plus importante de cette région est certainement une feuille d'un diplôme militaire romain trouvée à Ritopek. Le titulaire de ce diplôme était un certain *M. Antonius Timi*, ancien soldat de la cohorte *I Flavia Bessorum*, originaire de Hieropolis et qui avait épousé une jeune fille originaire de *Tricornium*. Ce diplôme nous donne des renseignements des plus intéressants. Avant tout, pour la première fois, on voit mentionné officiellement cette *Cohors I Flavia Bessorum*. De même c'est là qu'est mentionné pour la première fois le *Praeses* de la province de Macédoine *Octavius Antonianus*, tandis que *A. Aelius Sollemnianus* y figure pour la première fois comme *praefectus* de la cohorte *I Flavia Bessorum* qui, à cette époque était station-

née en Macédoine. Le professeur M. M. Vasić, se basant sur les titres de l'empereur Hadrianus, date ce diplôme de l'année 120 (AD III KAL JVL)

Une question qui donne quelque espoir et qui, pour cela, pourrait mener à épreuve, est la suivante: dans quelles circonstances le soldat M. Antonius Timi a-t-il rencontré sa future femme Doroturma? Par suite du manque de toute autre preuve, il serait hasardeux de s'adonner à la supposition que la Cohors I Flavia Bessorum aurait peut-être séjourné pour quelque raison à Ritopek ou dans la région. Le fait que Doroturma est originaire de Ritopek n'est pas suffisant, en effet, pour justifier une telle hypothèse, car différents événements ou motifs ont pu mener à cette rencontre tout aussi bien dans n'importe quelle autre partie de l'empire.

Nous ne savons pas grand chose des unités militaires qui ont séjourné à Ritopek. On sait seulement que sur ce territoire on trouve très fréquemment des briques avec le sceau COH/ors/I PAN/noniorum.

On sait qu'il existait deux cohortes I Pannoniorum dont l'une séjourna en Germanie, en Italie Septentrionale et en Bretagne. La seconde a séjourné en Mauritanie. Le professeur M. M. Vasić hésite à déterminer laquelle des deux a pu séjourner à Ritopek. Il accepte la possibilité de l'existence éventuelle d'une troisième cohorte I Pannoniorum, mais, cependant, à la suite des considérations de B. Filov «qui a donné plusieurs preuves sur la participation de troupes venues de la Mésie et de la Pannonie aux guerres orientales, ce qui laisserait penser à la possibilité que la Cohors I Pannoniorum, qui a été à Ritopek, pourrait être cette même Cohors I Pannoniorum que Cihorius dit avoir séjourné en Mauritanie», il semble changer son point de vue.

Quelques auteurs ne sont pas tout à fait certains si l'on peut identifier cette localité avec la forteresse romaine appelée Casta Tricornia ou même avec Tricornium, l'agglomération principale de la tribu Trikornienza. Nous pensons qu'il n'y a pas à hésiter sur ce point. De nombreux exemples laissent voir clairement, en effet, que les Romains ont souvent fondés leurs forteresses et leurs colonies au voisinage immédiat ou même sur le territoire des grands centres autochtones. Cette manière de fonder des colo-

nies par les Romains a été soulignée en particulier par Rostovtzeff.

Selon notre avis, Ritopek serait né et se serait développé à l'exemple des autres colonies romaines, par une fusion progressive des populations romaine et locale, ce à quoi ont particulièrement contribué les vétérans qui souvent, leur service terminé, restaient sur les lieux où ils avaient été stationnés autrefois.

Il faut tout de suite insister que les plus nombreuses trouvailles sont des bijoux: fibules, bagues, pendants d'oreilles, gèmes et diverses attaches. Le plus souvent ces bijoux sont en or et l'on a trouvé aussi un grand nombre de poteries, surtout de terre et de nombreux fragments de terra sigillata.

Les pièces plastiques de pierre sont un peu plus rares (jusqu'à présent on n'a trouvé que trois figures de lions dont deux sont endommagées).

Si l'on considère de près ces matériaux, on aperçoit immédiatement une certaine continuité de la vie sur cette localité. D'après les trouvailles, on peut, en effet, conclure que les Romains avaient occupé Ritopek déjà vers le milieu du I^e siècle et qu'ils se sont maintenus là jusqu'au IVe siècle de notre ère. De même, la richesse matérielle de la population est évidente et probablement provient-elle des conditions favorables offertes là à l'agriculture, la vigne ainsi que des mines de la région. Cependant nombreux sont encore les problèmes à résoudre à propos de cette localité.

En tout cas, on ne peut qu'espérer que les fouilles archéologiques qui seront entreprises sur ces terrains au cours des prochaines années, donneront une réponse à plus d'une question importante.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Fibule du type I
- Fig. 2 et 3 — Fibule du type II
- Fig. 4 — Fibule du type II
- Fig. 5, 6 et 7 — Fibule du type III
- Fig. 8 — Fibule du type IV, en forme de chien
- Fig. 9 et 10 — Pendants d'oreilles en or
- Fig. 11 — Bague en or trouvée dans un sarcophage du IVe siècle
- Fig. 12 — Parties décoratives en or de broches
- Fig. 13 — Pendants d'oreilles en or
- Fig. 14 — Bague en bronze avec masque
- Fig. 15 — Bague en argent
- Fig. 16 — Poteries romaines de Ritopek
- Fig. 17 — Figure de lion, pierre